

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ЛЮДИНИ В ЕКОНОМІЦІ

Анотація. Проаналізовано основні підходи до визначення "економічної людини" та визначено особливості сучасної моделі людини в економіці.

Аннотация. Проанализированы основные подходы к определению "экономического человека" и определены особенности современной модели человека в экономике.

Annotation. The article analyzes the main approaches to the definition of "economic man" and identifies the peculiarities of a modern model of a human in the economy.

Ключові слова: економічна людина, модель, еволюція, неокласична модель, кейнсіанська модель, інституціональна модель.

Інституціональна теорія сьогодні виступає аналогом "філософії економіки" й одним з головних претендентів на формування нової економічної парадигми. Її представники намагаються надати більш об'ємне бачення економіко-господарської діяльності, визначивши своє місце на межі економічної теорії, історії, філософії, права, психології, соціології. Вони розглядають не просто абстрактного індивідуума, зусилля якого спрямовані на максимізацію прибутку або мінімізацію витрат, а прагнуть досліджувати особливості його економічної поведінки, враховуючи його приналежність до певної групи, етносу, культури, дотримання певної моралі, індивідуума, який діє в умовах конкретно-історичної ситуації.

Істотний внесок у створення сучасної моделі людини зробили такі закордонні вчені: Й. Шумпетер, Беккер Г. С., Саймон Г. А., Р. Тайлер, К. Брунер, П. Вайзе, Дж. Ерроу, Дж. Ходжсон, Х. Шрадер, О. Уільямсон, С. Лінденберг та ін. Серед російських дослідників цієї проблеми найбільш відомі такі: В. Автономов, І. Розмаїнський, В. Радаєв, Т. Заславська, Р. Ривкіна, В. Вольчик, О. Дейнека й С. Малахов.

Вивчення літератури, присвяченій даній проблематиці, переконало автора в її актуальності й дозволило сформулювати мету публікації: аналіз і узагальнення теоретичних підходів до моделювання людини в сучасній економічній теорії.

Згідно з роботою [1], однією з основних гіпотез економічної теорії є саме припущення про існування "homo economicus" – "людини економічної", – поведження якої управляється егоїстичними устремліннями (self-interest) і яка при цьому здатна приймати раціональні рішення. Іншими словами, це уявлення про людину як про раціонально мислячого суб'єкта, що будує свої плани і діє, виходячи із принципу одержання максимальної вигоди.

У ході дослідження встановлено, що, по-перше, економічна наука тривалий час спиралася на концепцію "економічної людини", що еволюціонувала відповідно до змін ринкового господарства. Її формування почалося в працях представників класичної школи, одержало гідний розвиток у марксистському, маржиналістському, кейнсіанському та інституціональному напрямках економічної теорії і триває дотепер.

По-друге, у сучасній економічній теорії склався особливий підхід до розгляду людського поведження. Головною його особливістю, на думку Г. Беккера, є його багатогранність і різнобічність [2]. Це досить складний міждисциплінарний аналіз, проведений з економічної "точки зору".

По-третє, варто пам'ятати, що будь-яка модель, у тому числі й модель "економічної людини", побудована на деяких спрощеннях. Тому вона "не вільна" від перебільшень, абстракцій і "шорсткостей". Слід зауважити, що модель "економічної людини", як правило, включає три групи факторів, що представляють: мету людини, кошти для досягнення цієї мети (як речовинні, так і ідеальні) та інформацію (знання) про процеси, за допомогою яких ці кошти забезпечать досягнення мети (найбільш важливими з таких процесів є виробництво й споживання).

По-четверте, модель людини відіграє важливу роль в економічній теорії, оскільки є своєрідним інструментом дослідження. З її допомогою економісти-теоретики аналізують співвідношення цілей економічних агентів із цілями економічної системи, у якій вони діють. Що, у свою чергу, дозволяє прогнозувати динаміку розвитку останньої [3].

По-п'яте, існує безліч напрямів "моделювання людини", які відрізняються один від одного ступенем абстрагування від різноманіття особистісних характеристик, а також урахуванням економічної, політичної й психологічної обстановки, у рамках якої здійснюється діяльність людей.

По-шосте, серед існуючого різноманіття напрямів теоретики виділяють три основних: неокласичне, кейнсіанське й сучасне. Методологічною основою неокласичного напрямку прийнято вважати "людину економічну", як раціонального індивідуума, головним мотивом діяльності якого є егоїстичний, грошовий інтерес. Аналіз поведження особистості в рамках даної моделі заснований на використанні постулату про природну раціональність поведження людини, він зберігається і в кейнсіанській моделі. Але характерною особливістю останньої є врахування неповноти інформації господарюючих суб'єктів, стереотипність їхньої поведінки залежно від психології, звичаїв, релігійних поглядів тощо. В основі інституціональної моделі економічної людини лежить принцип обмеженої раціональності. Суть концепції обмеженої раціональності (bounded rationality) можна виразити словами її автора Г. Саймона: люди передбачаються "навмисно раціональними, але такими, що володіють цією здатністю в обмеженому ступені".

Сучасні моделі людини є найбільш складними, оскільки включають не тільки мотиваційні стимули, але й певні елементи психологічного характеру. Їхньою відмінною рисою є динамізм і різноманіття потреб, головною з яких є потреба у самовираженні, установленні зв'язків з іншими людьми, бажання духовного самовизначення тощо. Ці моделі економічної людини припускають існування суспільства, заснованого на демократичних засадах із розвиненими міжгруповими зв'язками [4]. Ураховуючи зазначене, в межах сучасного напрямку моделювання поєднуються дуже різні підходи та моделі (рисунок).

Рис. Основні теоретичні складові сучасного напрямку моделювання людини

В-сьомих, з певною часткою умовності, можна сказати, що в сучасній економічній теорії склалися дві основні моделі людини: модель економічної людини, або раціонального максимізатора, і так звана альтернативна модель. Порівнюючи їх, Клейнер Г. Б. зазначає спрямованість цілей першої групи на максимізацію матеріальних благ, а другої – на зміцнення свого становища й статусу в суспільстві. Прихильники альтернативної моделі прагнуть перебороти частковий характер аналізу людської діяльності в кожній із суспільних наук і побудувати нову теорію як своєрідний синтез. Для них модель людини – це уніфіковане уявлення про людину, що здійснює свою діяльність у певній системі соціально-економічних координат.

Отже, підсумовуючи можна визначити, що модель економічної людини є відправним пунктом будь-яких побудов в економічній теорії; а характер моделі людини визначає характер теорії в цілому. Модель економічної людини здійснила суттєву історичну еволюцію, в результаті якої сформувалися різні теоретичні моделі та підходи, але "єдиного" й "універсального" – поки що не склалося. Більш того, за сучасних умов, це різноманіття моделей людини, призначених для вирішення окремих теоретичних проблем, часто виявляється непридатним для розв'язання конкретних практичних завдань. Тому конче потрібно подальше вивчення моделей людини в сучасній економічній теорії.

Наук. керівн. Колесніченко І. М.

Література: 1. Капельюшников Р. И. Экономический подход Гэри Беккера к человеческому поведению [Электронный ресурс] / Р. И. Капельюшников // США: экономика, политика, идеология. – М. : Наука, 1993. – № 11. – Режим доступа : <http://libertarium.ru/68397>. 2. Беккер Г. Ст. Экономический анализ и человеческое поведение / Г. Ст. Беккер // THESIS: теория и история экономических и социальных институтов и систем. – 1993. – № 1. – С. 24–40. 3. Вайзе П. Homo Economicus и homo Sociologicus: монстры социальных наук / П. Вайзе // "THESIS". – 1993. – Вып. 3. – С. 115–130. 4. Автономов В. С. Модель человека в экономической теории и других социальных науках / В. С. Автономов // Истоки. – 1998. – Вып. 3. – С. 24–71.